

Andreja Vezovnik

Polona Sitar: »Ne le kruh, tudi vrtnice!« Potrošnja, tehnološki razvoj in emancipacija žensk v socialistični Sloveniji.

Ljubljana: Založba ZRC, 2017.

419 strani (ISBN 978-961-05-0005-6), 25 EUR.

Iz dosedanjih zgodovinskih in drugih družboslovnih raziskav socializma smo pretežno vajeni pripovedi o »moškem«, »javnem« in »političnem«. Delo mlade avtorice Polone Sitar pa skozi pripovedi v socializmu živečih žensk osvetljuje predvsem »žensko«, »zasebno« in »politično«. P. Sitar tematizira tri vidike prezrtega dela slovenske in jugoslovanske zgodovine. Prvi vidik daje vpogled v sfero zasebnosti, predvsem žensk. Drugi daje vpogled v prakse mikroravnin vsakdanjega življenja. Tretji se upira pojmovanju političnega v mainstreamovskem smislu političnih struktur in institucij ter akterjev in politični naboj priznava mikropraksam vsakdanjega življenja. Avtorica namreč kot politično vzame tudi prezrte mehanizme uporov in mikroemancipatorna dejanja, denimo tisto, ki ga sama opisuje skozi ženske zgodbe nošenja hlač na delavnem mestu z namenom kljubovanja direktorjevi avtoriteti.

Zgodba, ki jo avtorica pripoveduje skozi trideset nestrukturiranih in polstruktuiranih intervjujev s starostnicami, je nedvomno kompleksna in raznovrstna, tako kot njihovo življenje. Kot pravi, je to »zgodba o potrošnji v obdobju socialistične Slovenije in o tem, kako so potrošniške prakse žensk vplivale na konstrukcijo njihove identitete« (11). V tej zgodbi jo zanima predvsem »preplet dela in prostega časa ter vprašanje, ali je potrošnja možen ‚prostor‘ emancipacije« (11).

Delo Polone Sitar sestavljata dva dela. Prvi del, naslovljen Čas, delo in potrošnja, se osredotoča na vpliv, ki ga je imel nakup pralnega stroja na potek gospodinjskega dela in prosti čas žensk. Avtorica se v tem poglavju dotakne tehnološkega razvoja in njegovega vpliva na gospodinjstva. Zgodba se začne s preizpraševanjem funkcionalnosti skupnih pralnic, nadaljuje z uvajanjem pralnega stroja v gospodinjstva ter posledičnim zviševanjem higienskih standardov in relokacijo prihranjenega časa v druga gospodinjska opravila ob uvedbi pralnih strojev. V drugem razdelku prvega dela se avtorica osredotoča na odnos med povečanjem prostega časa žensk in njihovo potrošniško prakso. V tem delu avtorica ugotavlja pomembnost vključitve žensk v trg dela, lastnega zaslužka in pozitivnih vidikov njihove ekonomske emancipacije, ki se je kazala pretežno skozi potrošnjo. Na tem mestu se ukvarja tudi s pojmom »spominski kapital«, skozi katerega skuša razumeti vrednost spomina za kritično preizpraševanje sodobnih fenomenov in legitimacijo lastne vrednosti intervjuvank v odnosu do mlajših generacij. Tu P. Sitar nekaj strani nameni (post)tranzicijski razprodaji državnega premoženja, ki ga prikaže na primeru prodaje Mercatorja Agrokorju. Sledi še preskok na temo prostega časa, dela in razvoja turizma ter nakupovanja v tujini.

Drugi del knjige je naslovljen Emancipacija in potrošnja in je prav tako razdeljen na dva dela. Prvi del se ukvarja z emancipacijo žensk skozi perspektivo dekoracije ženskega telesa. V tem delu avtorica naslavlja predvsem nošenje hlač, ki predvsem v zgodnejših

desetletjih socializma ni bilo zaželeno. Nošenje hlač tako interpretira kot uporniško gesto, ki so se je ženske posluževale, da so kljubovale moški avtoriteti v podjetju. Sledi razprava o dekoraciji ženskega telesa, predvsem v navezavi na uporabo ličil, barvanje las, nošenje oblačil in razumevanje splošne urejenosti ženske na delavnem mestu. Na podlagi intervjujev tako avtorica zunanji videz žensk poveže s družbenim pozicioniranjem žensk v socializmu. To razloži s pomočjo Bourdieujevega pojma simbolnega kapitala. Pravi, da »ženske prispevajo k reprodukciji simbolnega kapitala v družini, ki ga izkazujejo s kultivacijo svojega videza s pomočjo kozmetike in oblačil, s čimer opozarjajo na simbolni družinski kapital, zato so umeščene na raven videza in ugajanja«. Po eni strani gre torej »lepšanje teles« razumeti kot ujetost žensk v reprodukcijo simbolnega kapitala, na drugi strani pa lahko določene prakse (nošenje hlač v službi, prenehanje barvanja las in ličenja, ki nastopi z upokojitvijo) jemljemo kot osvobajajoče.

V zadnjem delu knjige se avtorica dotakne še potrošnje izdelkov menstrualne higiene. Ta dokaj »obskurna« in ob stran potisnjena tema je tu obdelana predvsem skozi pojme telo, sram, tabu in kultivacija ženskega telesa. Anekdote iz spominov intervjuvanih žensk vsebini dodajo duhovitost in avtentičnost. Novodobne produkte za menstrualno higieno avtorica interpretira kot emancipatorne, saj današnje različice vložkov in tamponov ženski – za razliko od zgodnjih različic vložkov, ki so pogosto puščali, se premikali in jih je bilo treba prati – povzročajo veliko manj preglavic. Se pa predvsem v navezavi na celoten drugi del knjige poraja vprašanje, koliko je pravzaprav urejenost v povezavi z vzdrževanjem zunanjega videza in razvojem pripomočkov menstrualne higiene ter z njimi povezanimi mehanizmi delovanja žensk specifična ravno za socializem.

Zadnje poglavje je sklepno. V njem avtorica na petih straneh pretežno povzame vsebino posameznih poglavij. Iz sklepa je mogoče razbrati predvsem dve pomembni ugotovitvi. Prva je, da je prezrta tema vsakdanjega življenja žensk v socializmu ključna za razumevanje delovanja socialističnega sistema. Druga pa, da nam preučevanje potrošniških praks žensk nudi vpogled v aktivno vlogo žensk pri konstruiranju socialistične ureditve in hkrati k sprejemanju, zavračanju, spreminjanju, preizpraševanju in včasih (namenskemu ali nenamenskemu) upiranju sistemu.

Svoje delo avtorica nedvomno zastavi večplastno. V njem se prilagaja in sledi empiričnemu materialu, ki ga je pridobila iz intervjujev; čutiti je, da pripovedi žensk oblikujejo naracijo raziskovalke. Vzporedno avtorica pelje tudi prvoosebno literarno pripoved, v kateri prednjačijo subjektivne impresije o sogovornicah in okolju, v katerem bivajo danes. Vse to nedvomno vzbudi bralčevo zanimanje bolj kot suhoparni znanstveni diskurz, ki smo ga vajeni. Vendar ta zastranitev od strogo znanstvenega diskurza delo postavlja na rob znanstvenosti. Znanstveno delo namreč ne bi smelo biti zaznamovano s pretirano vpletenostjo raziskovalca v subjekte preučevanja. Če zaradi uporabljene metode do kontaminacije vseeno pride, pa raziskava zahteva dobro razvit reflektivni aparat, ki temelji tudi na razdelavi etičnega položaja raziskovalca v odnosu do udeležencev raziskave. Ta etična pozicija v delu večkrat vre tik pod površjem, a ni sistematično naslovljena. Kakorkoli, za odprtejšega bralca, vajenega besedil s področja humanistike, predvsem antropologije, je to povsem legitimno delo, ki ga je gotovo užitek prebirati. Za bralce, ki so vajeni rigidnejših znanstvenih kalupov, pa delu manjka troje.

Prvič, koherenten teoretski okvir; največkrat citirani teoretik v besedilu je Bourdieu, a konsistentnega teoretskega okvira, ki bi tudi na tej ravni delo povezoval v koherentno celoto, avtorica ne vpelje. Večinoma avtorica besedilo s področja empiričnega na področje znanstvene interpretacije empirije širi skozi navajanje sorodnih ugotovitev drugih avtoric in avtorjev, ki so raziskovali socialistične/komunistične sisteme širše regije. To dejanje je včasih upravičeno, včasih pa tudi ne, saj je kontekst Jugoslavije, in še toliko bolj Slovenije, kar avtorica v uvodu tudi sama ugotavlja, v odnosu do drugih socialističnih in komunističnih sistemov specifičen in pogosto neprimerljiv, sploh ko gre za temo potrošnje. Drugič, jasnejša zastavitev metodologije; kljub temu da je oseb, ki so sodelovale v intervjujih, trideset, knjiga (z izjemo poglavja o menstruaciji) pretežno temelji na štirih ustnih virih, pri čemer se zastavlja vprašanje interpretiranja gradiva za razumevanje celotne družbene strukture. Ob branju se nam včasih zdi, da so nekateri intervjuji pravzaprav neke vrste fokusne skupine, a o tem od avtorice ne dobimo dovolj podatkov. Tretjič, bolj prečiščen in mestoma analitično drugače organiziran empirični material bi nemara prinesel večjo osredotočenost na izbrane problematike, predvsem zato, ker delo skušamo razumeti kot koherentno celoto, in ne zgolj kot skupek poglavij. Za konec mi dovolite, da se vrnem k avtoričini začetni raziskovalni tezi. Predvsem tisti, ki skuša potrošnjo razumeti kot potencial emancipacije. Za kratko razpravo o tem se vrnimo k »emancipatornim hlačam«. Polona Sitar navaja eno izmed intervjuvank, ki direktorju kljubuje z nošenjem hlač. Navaja pa tudi drugo intervjuvanko, ki pove anekdoto, kako je neka direktorjeva moška stranka pohvalila njene hlače, saj je tako lahko bolje opazovala njeno zadnjico, kot če bi bila v krilu. Kako torej interpretirati to konfliktnost narativov oziroma pozicij (moških vs. ženskih, pa tudi socialistično-sistemskih vs. ženskih in korporativno-potrošniških vs. ženskih), ki se kot imanentna kažejo v pričujočem delu? Hlače, vložki, pralni stroji, ličila itd. so resda predmeti potrošnje, a s tem še ne postanejo nujno predmeti emancipacije. Odgovor na prej omenjeno tezo torej ni enoznačen. Kot je razvidno iz zgornjega primera, kupiti in obleči hlače ni nujno emancipatorno. Posebej če v tem moški ne vidi politične geste, temveč le oblačilo, ki zadnjico bolje poudari kot krilo. Čeprav drži, da je potrošnja socialističnih žensk (z izjemo potrošnje hrane) v Sloveniji slabo raziskana in zato vredna pozornosti, pa se nam teza o emancipatornem potencialu potrošnje vseeno zdi malce tvegana. Potrošnja je namreč vedno vpeta v širši kapitalistični sistem produkcije, ki je tesno povezan s patriarhatom. Patriarhatu in kapitalizmu pa je (re)produkcija spolne, ekonomske, razredne, rasne in drugih neenakosti inherentna. Emancipacija skozi potrošnjo bi potemtakem pomenila tudi razrešitev vprašanja za milijon dolarjev – kako zlomiti kapitalizem in patriarhat? Težko bi rekli, da socialistični ženski to povsem uspe, kajti hudič tiči v podrobnostih.

Delo Polone Sitar je nedvomno pomemben prispevek k področju proučevanja žensk, potrošnje in socializma. Je delo, ki ga je nujno treba vzeti v roke in prebrati na dušek. Bralcu prijazno, z lično oblikovano grafično opremo, bogato z literaturo in dragocenimi spomini socialističnih žensk, ki jih je vredno loviti, saj počasi izumirajo. Je predvsem delo, ki odpira pogled na nenehna pogajanja med spoloma ter vztrajno kaže na političnost vsakdanjih bojev za pomene in moč, ki v literaturi večinoma ostajajo nepopisani in prezrti.